

RENTABELLİYİN SİSTEMLİ TƏHLİLİNİN İNFORMASIYA BAZASI SAYILAN MÜHASİBAT UÇOTU VƏ MALİYYƏ HESABATI PRİNSİPLƏRİNİN UZLAŞDIRILMASI PROBLEMLƏRİ

N. M. MUSAYEVA

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Məqalədə iqtisadiyyatın transformasiyası zamanı maliyyə nəticələrinin formalaşmasının kompleks təhlilinin nəzəri, metodoloji və praktiki aspektləri, "Satış həcmi - mənfəət- xərclər" göstəriciləri arasında funksional asılılıq, milli mühasibat uçotu standartlarına və beynəlxalq maliyyə hesabatı standartlarının tətbiqi, onların amil təhlili, mənfəət və gəlirliliyi xarakterizə edən göstəricilərin sisteminin səviyyəsi araşdırılır.

Açar sözlər: müəssisə, maliyyə nəticələri, istehsal, kassa, mühasibat uçotu, maliyyə hesabatı.

Azəriyyə və praktikadan məlumdur ki, təsərrüfat subeyktlərinin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin son maliyyə nəticələrinin uçotda əks etdirilməsinin əsas prinsipləri iqtisadi hadisə və proseslərin xronologiyası baxımından gəlirin məbləğinin düzgün müəyyən edilməsi ilə xarakterizə olunur. Bir məsələni qeyd etmək yerinə düşər ki, mühasibat uçotunun fasiləsizlik prinsipinin tələblərinə görə təhlil işi aparılan müəssisənin perspektivdə istehsal və kommersiya fəaliyyətinin həcmnin ixtisarı və azalması nəzərdə tutulmur. Təsərrüfat subeyktlərinin normal istehsal və kommersiya fəaliyyəti zamanı onun aktivlərinin alış dəyəri və ya cari dəyərle qiymətləndirilməsi ilə bağlı ola bilər. Bu halda, müəssisə aktivlərinin ləğv dəyəri kiçik bir hissə təşkil edir. Məsələyə bu prizmadan yanaşdıqda başqa uçot proseduralarının tətbiq edilməsinə obyektiv zərurət yaranır.

Məlumdur ki, gəlir əldə olunması məqsədi ilə müəssisənin sərf etdiyi xərclərin baş verdiyi hesabat dövrünə aid edilməsinin mühasibat uçotunun uyğunluq prinsipi tələb edir. Təsərrüfat subeyktlərinin istehsal və kommersiya fəaliyyəti ilə bağlı yaranan xərcləri gəlir əldə edilən konkret hesabat dövrünə aid etmək mümkün olmadıqda, müəssisənin məsrəflərinin hesabat dövrləri arasında hər hansı bir bazaya proporsional olaraq bərabər bölgüsü aparılır. Mühasibat uçotunun hesablama prinsipinə görə pul vəsaitlərinin alınması və ödənilməsi ilə əlaqədar olmayan əməliyyatlar baş verdiyi vaxtda müəssisənin maliyyə nəticələri yaranır. Bir tarixi fakta diqqət yetirmək yerinə düşər ki, məşhur iqtisadçı S.M.Barats 1912-ci ildə «İkili mühasibat kursu» əsərində mühasibat uçotunda əməliyyatların qeydə alınması zamanı vaxt amilinin rolunu xüsusi vurğulamış və bu fikir hələ də öz elmi və praktiki

əhəmiyyətini saxlayır. Doğurdan da, əməliyyatların qeydə alınması zamanı vaxt göstərilmədikdə aparılan yazılışlar düzgün olmur və mühasibat uçotu özünün sübut edici qüvvəsini itirir. Sənayenin, kənd təsərrüfatının və ticarətin müxtəlif sahələrində hesabat dövrünün əsaslandırılması zamanı S.M.Barats yuxarıda sözügedən əsərində müxtəlif elmi fikirlər irəli sürür. Onun fikrincə, müxtəlif sahələrdə istehsal və satış prosesləri üst-üstə düşmədiyindən, hesabat dövrü onların hamısı üçün eyni olmur. Məhz buna görə də, müasir dövrdə mövcud qanunvericiliyə görə mülkiyyət formasından asılı olmayaraq hər bir müəssisəyə maliyyə hesabatının təqdim edilməsi vaxtını sərbəst seçmək hüququ verilir. Zənnimizcə, belə bir vəziyyət ilk növbədə keçmiş əmək məsrəflərinin gəlirlə birlikdə həmin vaxt müddətinə aid edilməsi ilə əlaqədar ola bilər.

Xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, post-sovet məkanı ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da 1992-ci ilədək pul gəlirlərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsinin yalnız kassa metodu tətbiq edilmiş və bu qayda hələ də praktika-da istifadə olunur. Həmin metodun tələblərinə görə pul gəlirləri pul vəsaiti müəssisənin hesablaşma hesabına və ya kassasına daxil olduğu andan uçotda əks etdirilir. Doğurdan da, müəssisə vəsaitlərinin dövrü prosesinin bütün mərhələləri başa çatdıqdan sonra məhsul (iş və xidmətlər) satışından yaranan pul gəlirlərinin mühasibat uçotu hesablarında əks etdirilməsi həmin vaxtın satış anı kimi qəbul olunmasını tələb edir [3]. Fikrimizcə, pul gəlirlərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsinin kassa metodundan istifadə aşağıdakı şərtlər daxilində reallaşa bilər: 1) gəlirin qazanılmış, istehsal edilmiş məhsula, yerinə yetirilmiş iş və xidmətlərə görə mülkiyyət hüququnun satıcıdan alıcıya keçməsi; 2)

istehsal olunmuş məhsulun, yerinə yetirilmiş iş və xidmətlərin dəyərinin alıcı tərəfindən pul ifadəsində və ya əmtəə ekvivalenti ilə ödənilməsi, yaxud satıcı təşkilatın kreditor borcları hesabına ötürülməsi.

Xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, 1992-ci ildən başlayaraq ölkə müəssisələri ödənilmə dərəcəsi asılı olaraq pul gəlirlərinin mühasibat uçotunda iki variantdan (kassa metodu, köçürmə prinsipi) birini seçməklə əks etdirir. Lakin, bazar münasibətlərinin inkişafı və müəssisələr arasında ödəmə-maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsi ilə əlaqədar müasir dövrdə kiçik sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla pul gəlirlərinin uçotda əks etdirilməsinin köçürmə prinsipinə üstünlük verilir. Mövcud qanunvericiliyə görə kiçik müəssisələr pul gəlirlərinin uçotda əks etdirilməsi metodunu sərbəst seçir. Praktikada pul gəlirlərinin uçotda əks etdirilməsinin köçürmə prinsipindən istifadə olunması debitor borclarının səviyyəsinin düzgün qiymətləndirilməsi, maliyyə hesabatı istifadəçilərinin müxtəlif bloklarının maraqları baxımından müəssisənin real əmək və maliyyə vəziyyəti, onun istehsal və kommersiya fəaliyyətinin son maliyyə nəticələri haqqında etibarlı informasiyanın formalaşması ilə bağlı bəzi problemləri həll etməyə imkan verir. Bu səbəbdən, yuxarıda sözügedən prinsip praktikada tətbiqi vergi orqanlarının timsalında həm dövlətin və həm də mülkiyyətçilərin maraqları baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir və eləcə də təsərrüfat subyektlərinin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin son maliyyə nəticələrinin düzgün hesablanması və mənfəətin maksimal qiymətdə uçotda əks etdirilməsinə əlverişli şərait yaradır. Lakin, müasir dövrdə yüklənmiş məhsullara, yerinə yetirilmiş iş və xidmətlərə görə hesablaşma sənədlərinin sifarişçilərə təqdim edilməsi dərəcəsi asılı olaraq müəssisənin pul gəlirlərinin uçotda əks etdirilməsinin ehtiyatlılıq prinsipi köçürmə prinsipinin tələbləri ilə ziddiyyət təşkil edir. Doğrudan da, beynəlxalq praktikada olduğu kimi ölkə uçot sistemində də iqtisadiyyatın transformasiyası dövründə müəssisənin pul gəlirlərinin tanınması problemi ön plana çıxır və bu fakt Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində xüsusi vurğulanır.

Müəssisənin pul gəlirlərinin uçotda əks etdirilməsinin köçürmə prinsipinin tətbiqi mühasibat balansının passivinin ayrı-ayrı maddələrinin və bölmələrinin müəyyən qədər təhrif olunmasına gətirib çıxarır. Yüklənmiş məhsullara, yerinə yetirilmiş iş və xidmətlərə görə mülkiyyət hüququ satıcıdan alıcıya keçdiyi zaman debitor borcları yaranır və onların bir qayda olaraq mühasibat balansının aktivində əks etdirilməsi hüquqi baxımdan borclunun düzgün göstərilməsi və müəssisənin gələcək pul axınlarının proqnozlaşdırılması zərurətilə bağlı olur. Təmin olunmamış və ya hələ qazanılmamış

mənfəətin məbləğinin balansın passivində sadəcə olaraq əks etdirilməsi hüquqi baxımdan satıcının ona olan iddiasını (hüququnu) ifadə edir. Lakin, təmin olunma dərəcəsi asılı olmayaraq mənfəətin mühasibat balansında əks etdirilməsi vergilərin və dividendlərin ödənilməsinə tələb edir. Aydın ki, dövrəyə vəsaitləri çatışmadıqda müəssisə belə ödəmələri vaxtında həyata keçirə bilmir.

Praktikadan məlum ki, təsərrüfat əməliyyatlarının ikili xarakter daşması ilə əlaqədar olaraq gəlir və xərclərin uçotda əks etdirilməsi və onların tanınması vaxtı ilə bağlı müəyyən ziddiyyətlər yaranır. Mülkiyyət hüququnun satıcıdan alıcıya keçməsi və alıcı tərəfindən maddi qiymətlilərin dəyərinin ödənilməsi və xərclərin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi və onların tanınması vaxtı ilə bağlı yaranan ziddiyyətlər müvəfəqiyyətlə həll oluna bilər. Praktikada, bir qayda olaraq sövdələşmənin real maliyyə nəticələri yuxarıda sadalanan iki şərt müvəfəqiyyətlə yerinə yetirildikdən sonra qiymətləndirilir. Müəssisənin pul gəlirlərinin uçotda əks etdirilməsinin və tanınmasının kassa metodunun tətbiqi zamanı da müəyyən təhriflər baş verir.

Aparılan nəzəri və praktiki araşdırmalar, eləcə də müəssisənin istehsal və kommersiya fəaliyyətində yaranan adi və qeyri-standart situasiyaların peşəkar təhlili təsərrüfat subyektlərinin pul gəlirlərinin tanınması və uçotda əks etdirilməsi probleminin həllində vaxt amilinin rolunu və onun nəzərə alınmasının vacibliyini bir daha sübut edir. Maddi qiymətlilərin əldə edilməsi və istifadəsi ilə bağlı sərəncamverici hüququn satıcıdan alıcıya keçdiyi anı müəssisənin pul gəlirlərinin tanınması və uçotda əks etdirilməsi üçün ideal vaxt hesab edən bəzi iqtisadçı alimlər idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi zamanı bir sıra problem situasiyalı məsələlərin də həllini məqsəduyğun sayır: a) mülkiyyət hüququnun ötürülməsi ilə bağlı bəzi prosedurların başa çatdırılmasının zəruriliyi; b) əmlakın idarə edilməsi üzərində satıcının sərəncamverici hüquqa malik olması sualın konkret və birmənalı şəkildə cavab verməsi; v) alınmış maddi qiymətlilər üzrə yaranmış borcların ödənilməsi səviyyəsinin satıcı tərəfindən həmin maddi qiymətlilərin reallaşdırılması ilə bağlı formalaşan pul gəlirlərinin mütləq məbləğindən asılılıq dərəcəsinin müəyyən olunması;

Beləliklə, «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu və digər hüquqi normativ sənədlər müəssisənin pul gəlirlərinin tanınması və uçotda əks etdirilməsinin ilk baxışdan bəsit görünən sadə variantını nəzərdə tutur. Lakin, təcrübədə müəssisənin pul gəlirlərinin tanınması və uçotda əks etdirilməsi zamanı vaxt amilinin rolunun nəzərə alınması ciddi çətinlik yaradır. Belə bir vəziyyət konkret iqtisadi situasiyalarda ciddi qeyri-

müəyyənliyin yaranması ilə əlaqədar ola bilər. Məhz bunu nəzərə alan bir sıra iqtisadçı-alimlər aşağıdakı iqtisadi göstəricilərə aid ciddi qeyri-müəyyənlik halları müşahidə olunmadıqda təsərrüfat subyektlərinin pul gəlirlərinin tanınması və uçotda əks etdirilməsini məqsədəuyğun sayır: 1) Məhsul (iş və xidmətlər) satışından daxil olan pul gəlirləri; 2) Məhsul (iş və xidmətlər) istehsalı və satışı ilə əlaqədar yaranan məsrəflər; 3) Satıcıya geri qaytarılma ehtimalı yüksək qiymətləndirilən məhsulların (iş və xidmətlərin) həcmi.

Bir faktı xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, maliyyə hesabatı əsasında etibarlı informasiyanın formalaşması və müxtəlif istifadəçilər blokuna təqdim edilməsi, təsərrüfat subyektlərinin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin düzgün qiymətləndirilməsi, vaxt amilinin rolu nəzərə alınmaqla müəssisənin pul gəlirlərinin tanınması və uçotda əks etdirilməsinin metodoloji məsələlərini işıqlandıran konkret normativ-hüquqi sənədin olmaması problemi daha da dərinləşdirir. Doğrudur, «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda və bəzi normativ – hüquqi sənədlərdə həmin problemin metodoloji aspektlərinə ümumi halda toxunulur. Məsələn, «Müəssisənin uçot siyasəti haqqında Əsasnamə»də təsərrüfat fəaliyyəti faktının vaxt müəyyənliyi prinsipinin məzmunu ehtimal kimi bir cümlə ilə açıqlanır. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində və Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin əmri ilə təsdiq olunmuş «Sahibkarlıq subyektlərində mühasibat uçotunun tətbiqinə dair təlimat»da isə müəssisənin pul gəlirlərinin tanınması və uçotda əks etdirilməsinin üsul və metodları yığcam və sxematik şəkildə şərh olunur.

Göründüyü kimi, müəssisənin pul gəlirlərinin tanınması və mühasibat uçotunda əks etdirilməsi məsələnin metodoloji aspektlərinin işlənib hazırlanmasının zəruriliyi bazar münasibətləri şəraitində daha da artır. Çünki, müasir dövrdə müəssisənin maliyyə hesabatı və onun ayrı-ayrı elementlərinin məqsədi təkcə müxtəlif istifadəçilər blokunun maraqlarının təmin olunması ilə məhdudlaşmır, eləcə də təsərrüfat subyektlərinin əmlak və maliyyə vəziyyəti, onların istehsal və kommersiya fəaliyyətinin həqiqi maliyyə nəticələri haqqında obyektiv və etibarlı informasiyanın formalaşmasına əlvərişli şərait yaradır. Məsələyə bu prizmadan yanaşdıqda müəssisənin pul gəlirlərinin tanınması və uçotda əks etdirilməsi qaydalarının, metodlarının və üsullarının praktiki tətbiqi üzrə metodiki göstərişlərin və tövsiyələrin işlənib hazırlanması məntiqi cəhətdən məqsədəuyğun görünür. Bu baxımdan, sözügedən məsələlər üzrə metodiki göstərişlərin və tövsiyələrin işlənib hazırlanması maliyyə hesabatı istifadəçilərinin müxtəlif bloklar tərəfindən optimal

idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün zəruri olan informasiyanın formalaşmasına bilavasitə qərait yarada bilər. Lakin, praktikada qeyri-standart situasiyalar yarandıqda müəssisənin pul gəlirlərinin mühasibat uçotunda əks etdirmək heç də asan olmur. Məhz buna görə də, qeyri-standart situasiyalar yarandıqda müəssisənin pul gəlirlərinin və xərclərinin tanınması və uçotda əks etdirilməsi məsələlərini şərh edən qaydaların yuxarıda sözügedən istiqamətdə işlənib hazırlanan metodiki göstərişlərə daxil edilməsi, bizim fikrimizcə, praktiki fəaliyyətdə orientir rolunu oynamaqla təsərrüfat subyektlərinin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin son maliyyə nəticələrinin formalaşması prosesində subyektivliyi aradan qaldırmağa imkan verə bilər.

Bir faktı qeyd etmək yerinə düşər ki, istər xarici və istərsə də post-sovət məkanı ölkələrinin iqtisadçı-alimlərinin son zamanlar dərc olunan elmi-tədqiqat əsərlərində mühasibat uçotunun konservatizm (ehtiyatlılıq) prinsipinin üstünlükləri birmənalı şəkildə vurğulanır. Doğrudan da, mənfəət və zərərlərin, gəlir və xərclərin, aktiv və passivlərin formalaşmasında müstəsna əhəmiyyət kəsb edən konservatizm prinsipinin tələblərinin ölkə uçot praktikasında ardıcıl tətbiqi təsərrüfat subyektlərinin əmlak və maliyyə vəziyyəti, onların istehsal və kommersiya fəaliyyətinin gəlirliyi haqqında etibarlı informasiyanın yaranmasına əlvərişli şərait yaradır. Mühasibat uçotunun konservatizm prinsipinin daha dəqiq şərhı isə Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartlarının [4] «Maliyyə hesabatının hazırlanması və tərtibi prinsipi» adlı bölməsinin 37-ci maddəsində verilir.

Məlumdur ki, müxtəlif mülkiyyət münasibətlərinə mənsub subyektləri özlərinin istehsal, maliyyə, investisiya və kommersiya fəaliyyətini qeyri-müəyyənlik və risk şəraitində həyata keçirir. Məsələn, müasir dövrdə əsas vəsaitlərin faydalı xidmət müddətinin müəyyənləşdirilməsi və debitor borclarının alınması imkanlarının qiymətləndirilməsində qeyri-müəyyənlik müşayiət olunur [1]. Aydın ki, qeyri-müəyyənlik və risk şəraitində təsərrüfat subyektləri aktiv və passivlərini düzgün qiymətləndirmək, eləcə də maliyyə nəticələrini dəqiq hesablamaq imkanına malik olmur. Konservatizm prinsipinin tələblərinə görə müəssisənin aktiv və passivləri aşağıdakı kimi qiymətləndirilir və uçotda əks etdirilir; 1) müəssisənin aktivləri minimal qiymətlərlə uçotda əks etdirilir; 2) passivlər maksimal qiymətlərlə uçotda əks etdirilir; 3) təsərrüfat subyektləri istehsal və kommersiya əməliyyatlarına sərf etdiyi xərcləri həmin hesabat dövründə uçotda əks etdirir; 4) müəssisənin pul gəlirləri yarandığı hesabat dövründə köçürmə prinsipi əsasında uçotda əks etdirilir. Göründüyü kimi, mühasibat uçotunun konservatizm prinsipi baş vermiş təsərrüfat

əməliyyatlarının uçotda əks etdirilməsi qaydasını müəyyən etməyə, müəssisənin real əmlak və maliyyə vəziyyətini, onun istehsal və kommersiya fəaliyyətinin son maliyyə nəticələri arasında bölüşdürülməsi mexanizmini təkmilləşdirməyə imkan verir. Doğurdan da, mühasibat uçotunun konservatizm prinsipi müəssisənin maliyyə nəticələrinin həcminə bilavasitə təsir gösərdiyindən, onun ölkə uçot praktikasında ardıcıl tətbiqi maliyyə hesabatı informasiyasının müxtəlif istifadəçiləri blokunun maraqlarını ifadə edir. Məsələn, konservatizm prinsipi müəssisənin maliyyə sabitliyini, ödəmə qabiliyyətini və onun kapitalının qorunub saxlanmasını təmin etdiyindən, mülkiyyətçilər sözügedən prinsipin ardıcıl olaraq ölkə uçot praktikasında tətbiqini məqsədəuyğun sayır. Praktikadan məlumdar ki, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi həmişə müəyyən risklə bağlı olur. Məhz buna görə də, ölkə uçot praktikasında konservatizm prinsipinin ardıcıl tətbiqi gizli maliyyələşdirmə mənbələrinə aşkar etməyə və müəssisə rəhbərliyi (menecerlər) tərəfindən düzgün olmayan idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi riskini azaltmağa imkan verir. Müəssisənin idarə heyəti və menecerlər təsərrüfat subyektlərinin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin son maliyyə nəticələrinə görə mükafatlandıqda, mühasibat uçotunun konservatizm prinsipini praktikada tətbiqi onlar üçün elə də maraqlı olmur. Konservatizm müəssisənin likvidlik göstəricilərinin və digər maliyyə əmsallarını düzgün hesablamağa imkan verdiyindən, investitorlar və kreditör bütünlükdə ölkə uçot praktikasında sözügedən prinsipdən istifadəni məqbul edir. Xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, dövlət strukturları vergi orqanlarının simasında birmənalı şəkildə konservatizm prinsipini əleyhinə çıxış edir. Doğurdan da, konservatizm prinsipinin ölkə uçot praktikasında ardıcıl tətbiqi vergitutulan bazanın məbləğinin və büdcəyə ödəmələrin həcmənin azalmasına səbəb olur.

Xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, mühasibat uçotunun normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi, baş verməmiş təsərrüfat əməliyyatlarının qiymətləndirilməsi və vaxt amilinin rolu nəzərə alınmaqla onların uçotda əks etdirilməsini həll etməyə əlverişli şərait yaradan konservatizm prinsipinin bəzi elementləri «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda və Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə qismən öz əksini tapır. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin əmri ilə təsdiq edilmiş «Sahibkarlıq subyektlərində mühasibat hesabatları və onların tətbiqi qaydaları haqqında Əsasnamə»də və «Sahibkarlıq subyektlərində mühasibat uçotunun tətbiqinə dair təlimat»da da konser-

vatizm prinsipinin tələbləri xüsusi vurğulanır. Xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, aktivlərin minimal qiymətləndirilməsi qaydasının praktikada ardıcıl tətbiq edilməsinə baxmayaraq, sonuncu prinsipə real təcrübədə rast gəlinmir.

«Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq təsərrüfat subyektlərinin sərəncamında olan əmlak maya dəyəri və alış qiyməti ilə uçotda əks etdirilir [2]. Əmlak müəssisənin özü tərəfindən istehsal edildikdə onun qiyməti hazırlanma dəyərinə uyğun müəyyən olunur. Əvəzsiz əldə edilən əmlak isə mədaxil olunma tarixinə bazar qiyməti ilə qiymətləndirilir. Lakin, praktikada qiymətləndirmənin Azərbaycan Respublikasının uçot qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər metodlarından və üsullarından da istifadə edilə bilər. Bu isə, öz növbəsində, ölkə qanunveridilik sisteminə mühasibat uçotunun konservatizm prinsipinin bəzi elementlərinin tanınmasını bir daha sübut edir.

Ölkə uçot təcrübəsində konservatizm prinsipini tələblərinin ardıcıl müşahidə olunması ona gətirib çıxarır ki, müəssisənin aktivlərinin cari qiyməti ilə onların uçot qiyməti arasındakı fərq zərər kimi qəbul edilir və xərclərə silinir. Praktikada əsas vəsaitlər obyektərinin dəyər bazar qiymətlərinə uyğunlaşdırılmaq məqsədilə onların ildə bir dəfədən çox olmamaq şərti ilə yenidən qiymətləndirilməsi prosesi həyata keçirilir. Torpaq, tikili və avadanlıqların obyektlərinin qalıq dəyəri onların təzələnməsinə sərf olunan məsrəflərin məbləğindən yüksək olduqda, qiymətlər arasındakı fərq zərəre silinir.

Praktikada, həmin bazar qiyməti onun uçot qiymətindən aşağı olduqda, yaranmış fərq hesabına kommersiya strukturlarında qiymətli kağızlara sərmayə qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi üzrə ehtiyat formalaşdırılır. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa və Azərbaycan Respublikasının Vergilər Məcəlləsinin tələblərinə müvafiq olaraq səhmdar cəmiyyətlərinin xalis aktivlərinin dəyəri nizamnamə və ehtiyat kapitalının məbləği ilə müqayisədə azlıq təşkil etdikdə, onlar tərəfindən dividendlərin elan edilməsi və ödənilməsi məqsədəuyğun sayılır.

Bir faktı qeyd etmək yerinə düşər ki, «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda və qüvvədə olan digər normativ sənədlərdə mühasibat uçotunun təşkili, aparılması və maliyyə hesabatının tərtib olunmasının əsas prinsiplərindən biri sayılan konservatizm prinsipi praktikada heç də həminə ardıcıl tətbiq edilmir.

ƏDƏBİYYAT

1. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının 29 iyun 2004-cü il tarixli Qanunu. Bakı-2004 cü il.
2. Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının konseptual əsasları. Bakı-2009 cü il.
3. Səbzəliyev S.M.

**Проблемы гармонизации бухгалтерского учета и финансовой отчетности которая является
информационной базы рентабельности систематического анализа**

Н.М.Мусаева

В статье отражены теоретические, методологические и практические аспекты комплексного анализа формирования финансовых результатов в период трансформации экономики, а так же исследована функциональная зависимости между показателями «затрат - объем реализации - прибыль», уровень убыточности производства и системе показателей характеризующих прибыль и рентабельность дана методика их факторного анализа в современных условиях внедрения национальных стандартов бухгалтерского учета и международных стандартов финансовой отчетности.

Ключевые слова: предприятие, финансовые результаты, производственные, денежные средства, бухгалтерский учет, финансовая отчетность.

**Problems of harmonization of accounting and financial reporting information that is comprehensive systematic
analysis of profitability**

N.M.Musayeva

The article describes theoretical, methodological and practical aspects of the complex analysis of formation of financial results in economy transformation and as it is investigated functional dependences between indicators «expenses - realization volume - profit», a loss ratio of production are reflected and the system of indicators characterizing profit and profitability was given a technique of their factorial analysis in modern conditions of introduction of national standards of accounting and the International Financial Reporting Standard.

Key words: enterprise, financial results, production, cash accounting, the financial statements.

